

Memoires

1990-B

**Willem
Oltmans**

PAPIEREN TIJGER

INHOUD

Inleiding	7
Johannesburg	13
Amsterdam	58
Johannesburg	84
Bijlagen	167
Register	253

Willem Oltmans kwam ik als PPR-Kamerlid tegen tijdens een parlementaire missie naar Sri Lanka (1975). In de bar van ons hotel, natuurlijk, op Galle Face Green, Colombo. Wij raakten aan de praat. Hij kon me een introductie bezorgen bij een hoge piet daar. Dat bleek te kloppen. Echt Willem.

Wij raakten ook aan de praat over de Club van Rome, van Aurelio Peccei, die sinds met name 1972 ijverde voor „grenzen aan de groei”, vanwege de dreigende uitputting van grondstoffen in de wereld. Willem had juist twee boeken gepubliceerd, waarin hij met de groten der aarde over dit probleem sprak. Ik neem aan dat hij overal voor die, samen 125, gesprekken introducties kreeg van de Club van Rome. Hij wist die gelegenheid telkens goed te benutten, zo bleek mij later bij lezing.

Hij vertelde toen ook van de manier waarop hij door Buitenlandse Zaken werd tegengewerkt. Er zou een brief zijn uit 1957, ondertekend door minister Luns, die aan alle ambassades de opdracht gaf niet met de journalist Oltmans samen te werken, vanwege zijn contacten met Soekarno, zijn publicaties daarover, en zijn betrokkenheid bij de groep-Rijkens. Deze laatste, oud-Unilever baas, probeerde Nederland ertoe te brengen om het kortzichtige Nieuw-Guinea-beleid van Luns af te wijzen.

Ik moet bekennen dat ik mij toen het bestaan van zo'n brief niet kon voorstellen, al was Luns bekend om zijn rancunes jegens allen die hem dwarszaten. Je reinste misbruik van bevoegdheid, zei ik, de jurist. Kijken wat ik als Kamerlid daaraan zou kunnen doen. Op dat moment niet veel, zo bleek me. Maar ik sprak Willem nog meerdere keren in de jaren daarna (onder meer toen ik voorzitter was geworden van de NOS, 1975-1985; Willem had de aandacht van NOS-tv chef Carel Enkelaar weten te krijgen, voor zijn opvattingen over de moord op Kennedy). In 1991 werd ik opnieuw lid van de Tweede Kamer, voor de PvdA ditmaal. In dat jaar namen we de wet Openbaarheid van Bestuur aan. Ik attendeerde Willem daarop. Hij ging meteen alle informatie opeisen over de manier waarop hij door BuZa was behandeld, en begon vervolgens een lang slepend proces.

In die jaren had ik contacten met Willem. Het proces bracht niet voldoende boven, Willem was in arren moede naar Zuid-Afrika

■ vertrokken. In Nederland is dan het kabinet Lubbers III aan het be-
wind, CDA-PvdA. Ik spreek zowel met minister Van den Broek, als
zijn opvolger – gedurende een kort jaar – Kooijmans over de kwes-
tie. Kan niet de kwestie Oltmans voorgelegd worden aan een onaf-
hankelijke onderzoeker? Er is wel enige sympathie, nog geen actie.
Uit Zuid-Afrika bericht Willem mij dat hij ook daar door de am-
bassade wordt buitengesloten, en zet dit verhaal voort na zijn te-
rugkeer. Ik maan hem om niet op meerdere sporen te rijden. De
kwestie-Luns is zijn „unique selling point”, zeg ik. Daarin heeft hij
intussen een goede zaak opgebouwd. Die moeten we doorzetten.
Voor een negatieve behandeling door de ambassade in Pretoria/
Kaapstad had ik geen bewijs kunnen vinden.

Die houding heb ik geweten. Hij bezocht me in mijn woning en
Amsterdam, en ik kreeg ervan langs. Ik moest hem erop wijzen dat
ik, om principiële redenen, zijn zaak verdedigde, voor zover hij in
zijn recht stond. En ik dus niet automatisch achter alles stond waar-
voor hij streed. Maar ik was voor hem persona non grata geworden,
door hem niet ook hierbij te steunen. Dat is me vaker overkomen
als ik als Kamerlid probeerde iets voor een getroffen burger te doen.
Het slachtoffer eist ook van de helper volstrekte toewijding.

Dat belette mij niet om, inmiddels lid geworden van de Eerste Ka-
mer (1995-2007) langs te gaan bij de minister van BuZa in het Ka-
binet Kok I (1994-1998), Hans van Mierlo, toevallig een goede
vriend. Hij zou actie ondernemen. Dat deed hij ook.

Het werd de arbitrage-commissie Pierre Vinken. Daarin zaten
oud-Kamervoorzitter Dolman namens de Staat, en de uitgever
Van der Want namens Oltmans. Vinken kon daardoor in feite be-
slissen, hij zat „op het vinkentouw”. Het leidde in 2000 tot het
buitensporige bedrag aan schadevergoeding van 8 miljoen gulden.
Ik had Willem eerder aangeraden om maximaal 1 à 2 miljoen te
vragen (op advies van de Nederlandse Vereniging van Journalisten,
NVJ). Dat nam hij mij kwalijk.

Mijn brieven aan hem van 28 juli en 22 september 2001 heb ik
hierbij toegevoegd. Zijn brieven, waar ik op reageer voeg ik maar
niet bij....

Willem heb ik daarna niet meer gesproken, tot aan 2002, bij de
publicatie van het boek van Ellen Pasmaan over zijn zaak (*Oud
zeer*). De auteur gaf een etentje ter gelegenheid daarvan in restau-
rant De Kersentuin in Amsterdam aan de Apollolaan. Te zien aan
die omgeving was de wereld voor Willem ten goede veranderd.
Willem had me toen blijkbaar „vergeven”. Maar een uitnodiging
naar zijn nieuwe penthouse is het niet meer geworden...

Erik Jurgens

Aan Willem Oltmans

Jouw brief van 7 augustus 2000, bijgaand in kopie, heb ik op mijn beurt bewust geruime tijd laten liggen.

Misschien begrijp je waarom, als je de brief nog eens terugleest. Het is een opsomming van dingen die ik volgens jou fout heb gedaan in de jaren dat ik gepoogd heb jou in jouw zaak tegen BuZa bij te staan, terwijl ik toen soms nog als enige het openbaar voor je wilde opnemen. Velen verklaarden me voor gek dat ik dat deed.

Mijn dossier WO beslaat meerdere archiefdozen, vanaf het moment dat ik jou aanried een beroep te doen op de Wet Openbaarheid van Bestuur, en ik op grond van de opzienbarende resultaten daarvan de Tweede Kamercommissie voor BuZa inschakelde. Alle energie gestoken in het schrijven van brieven, praten met mensen, pleiten voor jouw zaak: ik heb mij in de loop van de jaren voor vele mensen die mijn hulp vroegen ingezet, maar voor jouw zaak het mees-te.

Ik denk dat er van meet af aan een misverstand bij jou was over het doel dat ik mij daarbij stelde. Ik wilde de regering dwingen zich met jouw zaak bezig te houden, en ik bepleitte dat aan jou genoegdoening zou worden gedaan, bij voorkeur via een schikking. Het ging er mij dus om de overheden ertoe te brengen serieus met jou in gesprek te gaan, hetgeen zij steeds vertikt hadden.

De aard en omvang van die genoegdoening beschouwde ik overigens niet als mijn taak. Dat moesten in mijn visie jij en jouw advocaten (eerst Vermeer, later Nicolai/Pasman) uitonderhandelen, bij voorkeur via een bemiddelaar (ooit zocht ik op jouw suggestie Ben Asscher daarvoor aan, maar toen kon Vermeer nog geen overeenstemming krijgen met de onwillige landsadvocaat over de voorwaarden van die bemiddeling).

Ik heb de indruk dat jij daarentegen van mij verwachtte dat ik, in de gesprekken die ik voerde met achtereenvolgens Van den Broek, Kooijmans, Lubbers en Van Mierlo om hen te bewegen tot een schikking met jou, ook over bedragen zou spreken en onderhandelen. Dat heb ik dus nooit willen doen.

Ik was immers niet jouw vertegenwoordiger in jouw conflict met de overheid. Ik was een volksvertegenwoordiger die vond dat de overheid jou onrecht had aangedaan, en dat de overheid met jou moest spreken over genoegdoening. Vandaar dat ik mij ook nooit heb willen bemoeien met de hoogte van de vergoeding die jou toekwam. Eenmaal heb ik mij wel – zoals je me steeds verwijt – door Hans

Verploeg ten onrechte laten verleiden om jou te suggereren om het aanbod van Lubbers, dat veel te laag was, te aanvaarden. Reden daarvan was toen uitsluitend de kimmervolle financiële omstandigheden waarin jij verkeerde (je uitkering was zelfs, als ik het mij goed herinner gekort, waarbij Wolffensperger als wethouder toen nog zijn best voor je heeft gedaan). Je hebt groot gelijk dat je het aanbod van Lubbers te laag vond, en dat je de moed had – ondanks je krappe situatie – nee te zeggen en door te vechten. Daarna heb ik mij nooit met de omvang van wat jou toekwam willen bemoeien, zeker niet toen dit in de bekwame handen van Ellen Pasman was geraakt.

Waarom deze wat afstandelijke houding? Omdat ik door niet namens jou op te treden veel objectiever en daardoor sterker stond in mijn pleidooien voor de gerechtvaardigheid van jouw zaak, namelijk als een onpartijdige verdediger van de publieke zaak. En die publieke zaak behelsde volgens mij dat het niet aanvaardbaar was dat jij zo was behandeld. Juist door dit standpunt onafhankelijk uit te dragen kreeg ik enig gehoor. Dat was ook de reden dat ik je niet meer persoonlijk heb ontvangen, dit tot jouw ergernis. Ik was reeds overtuigd van de gerechtvaardigheid van jouw zaak, en wilde dit zo neutraal mogelijk uitdragen.

Maar de macht van een Kamerlid is daarbij beperkter dan jij je misschien steeds hebt voorgesteld. Hij kan vragen blijven stellen, lastig zijn, gesprekken afdwingen, de publieke opinie bespelen, maar hij kan niet zelf beslissen en als zodanig alleen iets afdwingen als hij een meerderheid van de Kamer achter zich heeft. En dat had ik niet.

Toen Ellen Pasman mij vroeg nog een laatste poging te doen om op het hoogste niveau een gesprek te hebben vanuit de Eerste Kamer, waar ik intussen in zat, heb ik – zoals je weet – alleen de fracties van PvdA, D66, Groen Links en SGP/CPV kunnen meekrijgen voor het gesprek met Van Mierlo dat uiteindelijk – met veel hindernissen opgeworpen door de landsadvocaat – geleid heeft tot de afspraak met Van Aartsen, en tot de commissie-Vinken.

CDA en VVD, de meerderheid toen in de Eerste Kamer, weigerden mee te doen. Ik heb toch doorgezet en gedaan wat ik kon.

Toen dat gesprek met Van Mierlo althans geleid had tot eerste onderhandelingen tussen Pasman/Nicolai en de landsadvocaat kreeg ik, *as a bolt from the blue*, twee brieven van jou waarin je onze integriteit in twijfel trok, me voor laf uitmaakte en me ook overigens voor rotte vis uitschold.

Waarom je dat deed is mij tot op de huidige dag onduidelijk. Ook Ellen Pasman kon het mij niet verklaren. Ik had mijn werk immers gedaan, die onderhandelingen leken te gaan beginnen, ik had er

voorlopig geen rol meer in. Ik heb die brieven laten zien aan de collega's Glastra van Loon, Zwerver en Holdijk, die met mij mee waren geweest naar Van Mierlo. Zij meenden met mij dat voor ons op deze manier definitief geen rol meer was weggelegd. Ik heb je dat toen geschreven, en je ook gezegd dat voor mij verder de maat vol was.

Heb jij nog een kopie van die brieven die je me schreef? A *tête reposée* zul je het na herlezing intussen ook wel met mij eens kunnen zijn dat het niet kon. Ik had tot dan al veel van zulke brieven van je gekregen, en je die vergeven omdat je onder begrijpelijke grote psychische druk verkeerde. Wel had ik daarom al veel eerder gezegd alleen via Ellen Pasman contact met je te willen hebben om verder iets voor je te blijven doen. Die heeft van dit aanbod ook meerdere malen gebruik gemaakt, laatstelijk om dat gesprek met Van Mierlo te krijgen.

Dan je brief van vorig jaar, die ik bijsluit. Niemand die het onbevangen leest zou geloven dat het een antwoord was op een briefje van mij aan jou om je te feliciteren met de behaalde overwinning, een overwinning waaraan ik – hoe je het wendt of keert – een wezenlijke bijdrage heb geleverd. Ik gun je die ook van harte. Waar ik echter niet van hou is, om het in beeldend Hollands te zeggen, stank voor dank te krijgen.

Daarom heb ik jouw laatste brief met verwijten een jaar laten liggen, hopen dat er een moment zou komen dat je met enige onbevangenheid zou kijken naar het verleden, en spijt zou krijgen van het feit dat je iemand die zich lange jaren, met inzet en zonder enig persoonlijk belang daarbij te hebben, jouw zaak heeft verdedigd (al deed ik dit niet altijd precies zoals jij het wilde), zo hebt bejegend.

Als je blijft staan bij je brief van 7 augustus 2000 dan beschouw ik de kwestie bij dezen als afgedaan. Ik heb nu, voor het eerst, mijn ergernis tegenover toegelicht, in de hoop op enig begrip. Misschien is dat voldoende.

Ik stuur wel een afschrift aan Ellen Pasman, die steeds zo eminent en volhardend voor jou heeft onderhandeld, soms daarvoor stank voor dank verkrijgend.

Overigens en ondanks alles een hartelijke groet,
Erik Jurgens

■ 22 september 2001

1990

Betreft; jouw kattenbelletje dat ik op 12.9.01 ontving

Beste Willem,

Het is spijtig dat je niet inhoudelijk hebt willen ingaan op mijn brief van 28 juli, en het afdoet met het kattenbelletje dat ik hierbij voeg. Je blijft maar terugkomen op dat verkeerde advies dat ik je destijds gaf en dat me door de *NWJ* was ingegeven. Je gaat voorbij aan het feit dat ik je toen en nu geprezen heb voor je volharding, al had je het toen financieel heel moeilijk. Je gaat ook voorbij aan het feit dat ik daarna onverdroten verder ben gegaan met het bepleiten van jouw zaak bij de overheid en in de openbare mening.

De omvang van mijn inzet werd mij overigens duidelijk toen ik in mijn archief jouw dossier opzocht, om dit aan Ellen Pasman te kunnen geven, zodat zij met name ook inzicht kan krijgen in de periode die vooraf gaat aan haar bemiddeling.

Ik trof daarin kopieën aan van vele tientallen brieven, soms zeer uitvoerige, die ik in deze zaak heb geschreven aan vijf ministers, diverse secretarissen-generaal, de *NWJ* (o.m. toen deze niet meer met jou wilde samenwerken), jouw advocaten Vermeer en Pasman/Nicolai, collega's in Tweede en Eerste Kamer, pers en omroep, de mogelijke bemiddelaar Asscher enz...

Ook zeer veel brieven van jou, waarvan ik er een nu bijsluit als voorbeeld van de soms ook aardige correspondentie.

Het is jammer dat zoveel inzet, dat mede heeft geleid tot de goede uitkomst, door jou niet meer wordt gepercipieerd. Het is wat triest dit dossier te moeten afleggen met een dergelijke vaststelling. Het zij zo.

Het ga je goed.

Erik Jurgens

1 mei 1990

Hillbrow

Peter maakte gisteravond een heerlijk diner klaar. Ben naar de sauna gegaan. Wijnand Mulder (eigenaar) en een paar gasten bespraken de verslechterende situatie in het land. „We have nowhere to go,” zei een zakenman. Ik antwoordde dat ik de Afrikaners van vandaag slapjanussen vond, die de *guts* van de eertijdse Voortrekkers misten. Het schijnt dat het ANC van zwarte mensen geld krijgt als vooruitbetaling op villa's van blanken, die dan na de „bevrijding” aan hen zouden worden gegeven.

L. Wilson 1.15 p. 4
 Went to the Park to do some
 reading.
 That Gouda cheese was heaven
 See your letter in
 the afternoon
 K/S X8 p.

Er lag een gebruikelijke krabbel van Peter bij de voor mij al gereedgemaakte koffiepot. Hij liet me een bericht uit *The Citizen* lezen dat hem razend had gemaakt, waarin stond dat dominee Jesse Jackson Mandela met Jezus had vergeleken. Ook bewaar-

de Peter een commentaar uit *The Citizen*, wat zinvol is.¹ Zuid-Afrika is nu een land waar een zwarte politieagent in een *township* door een *Peoples Court* van 45 leden ter dood kan worden veroordeeld, waarna ieder van de leden van „het hof” het slachtoffer één dodelijke steek toebrengt. Wim Kok met zijn boycotkoorts, Klaas de Vries met zijn LOTA-Club, Ed van Thijn met zijn Mandelaplein en niet te vergeten de activiste Conny Braam kunnen tevreden zijn met het resultaat van hun pro-ANC ijver. F.W. de Klerk lijdt aan hetzelfde euvel als Michail Gorbatsjov: hij heeft onvoldoende doordacht wat zijn *glasnost* en *perestrojka* hier feitelijk aanrichten.

Een rugbyteam uit Georgië (Sovjet Unie) komt een tournee in Zuid-Afrika maken. Haast niet te geloven. Er verandert veel en snel. Toch vraag ik me af of De Klerk niet dezelfde fout maakt als Gorbatsjov, te vlug van stapel lopen en te weinig beredene-

1 Zie bijlage 1.

ren wat de gevolgen van zijn ingrijpende maatregelen zullen zijn. Hij en minister Pik Botha spreken van een „irreversible process”. Maar op welk moment wordt onomkeerbaar oncontroleerbaar?

The Star meldt dat vorig jaar een aantal burgers werden gereclassificeerd: 291 kleurlingen werden tot blanken „verheven”. Dit blijft een uitermate zonderling krantenbericht. Rechts- en extreemrechts blijven zwarten zien als schepsels, onlangs uit de bomen neergedaald. Bladeren door de kranten doet je realiseren dat je aan het andere einde van de wereld bent neergestreeken waar het nodige werk zal moeten worden verzet om de samenleving klaar te stomen voor de 21ste eeuw. Ik hoop er een steentje aan te kunnen bijdragen.

Er zijn in de vs 602 pagina's brieven van Eugene O'Neill bij Yale University Press verschenen.² Arthur Miller merkte erover op: „Journalists had pegged him as either a remote mystic or a drunken bum, but in this mass of correspondence he is an entirely different sort – several others sorts, in fact.”³ Wie weet komt er ooit nog eens een dag dat een *eager beaver* dit dagboek vindt (over vijftig jaar) en men ook nog eens anders over me zal gaan oordelen of spreken, dan thans in het lieve vaderland wordt gedaan.

Otto Krause, mijn gewaardeerde collega en kennis, analyseert het ANC in de *Sunday Times* in overeenstemming met hoe ik die organisatie steeds heb inschat. Wat me doet denken aan het geklets van ambassadeur Albert Nothnagel tijdens het NCRV-forum op televisie, toen hij me tegensprak dat de regering De Klerk het ANC niet als een frontorganisatie van internationaal communisme beschouwde. Bij hoge uitzondering – ook omdat Wim Pretorius van Satour me had gesmeekt op televisie geen keet met Nothnagel te maken – heb ik de man toen dus niet tegengesproken. Ik zond hem het artikel van Krause met een zo vriendelijk mogelijk briefje bijgesloten.⁴

2 mei 1990

Op televisie was te zien dat Michail Gorbatsjov bij de 1 mei-viering in Moskou werd beschimpt en uitgejouwd. Hij voelde zich zichtbaar ongemakkelijk. Het was te voorzien. Hij heeft de USSR in enkele jaren tot de grond toe afgebroken, precies zoals in Washington vurig werd gewenst.

Edwin van Wijk is op een filmset voor de opnames van een

2 Eugene O'Neill, *Selected Letters*, Yale University Press, New York, 1988.

3 *The New York Times*, 6 november 1988.

4 *Sunday Times*, 29 april 1990, zie bijlage 2.